

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ibodova Nasiba

Alfraganus university Pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi BT-23-2-guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zarurati, metodlari va samarali pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Mustaqil fikrlash – shaxsning muammoga nisbatan o‘z nuqtai nazarini shakllantira olish, fikr yuritish va to‘g‘ri xulosa chiqara olish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ushbu ko‘nikmani shakllantirishda interfaol usullar, tanqidiy fikrlash mashqlari, ijodiy topshiriqlar va o‘z-o‘zini baholash elementlarining o‘rni muhimdir.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, pedagogik strategiyalar.

XXI asrda ta‘lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri – o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Ayniqsa, bu jarayonning boshlang‘ich bosqichida boshlanganligi o‘quvchining butun hayoti davomida fikrlash, muammo yechish va ijtimoiy faol bo‘lishiga zamin yaratadi. Mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash — zamonaviy ta‘limning ustuvor maqsadlaridan biridir.

Bolaning tafakkuri va ongining shakllanish jarayoni aynan boshlang‘ich ta‘lim bosqichida faol kechadi. Shu bois, o‘qituvchining pedagogik mahorati, zamonaviy ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltira olishi nihoyatda muhim sanaladi. Ayniqsa, o‘quv jarayoniga ilg‘or pedagogik tajribalarni samarali tatbiq eta olish, ijodiy yondashuv orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bugungi kun ta‘limi uchun dolzarb masalalardan biridir.

Shu munosabat bilan, modulli ta‘lim texnologiyasi va zamonaviy pedagogik usullarni ta‘lim jarayoniga joriy etish — boshlang‘ich ta‘limning asosiy talablaridan biri bo‘lib, bu metodlar bolalarda bilim va ko‘nikmalarni mustaqil va ijodiy tarzda egallashga yordam beradi. Bu nafaqat o‘quvchilar uchun qulay va qiziqarli o‘rganish muhitini yaratadi, balki o‘qituvchining o‘z kasbiy salohiyatini oshirishiga, innovatsion yondashuvni shakllantirishiga ham zamin yaratadi.

Darhaqiqat, har bir o'qituvchi quyidagi savolga javob izlashga harakat qilishi kerak: "O'quvchini mustaqil fikrlashga qachon va qanday tarzda o'rgatish kerak?". Bu savolga javob topish uchun avvalo inson tafakkurining shakllanish bosqichlarini chuqur o'rganish zarur.

Inson tafakkuri — bu vaqt mobaynida, ya'ni hayotiy tajriba va kuzatuvlar asosida shakllanadigan murakkab jarayondir. Bola dunyoga kelgan ilk davrlardan oq atrofdagi hodisa va voqealarni, kattalar faoliyatini, tabiatdagi o'zgarishlarni sezgilar orqali idrok etadi. Shu jarayonda unda dastlabki tasavvurlar, keyin esa nutq va fikr shakllana boshlaydi. U ko'rgan va eshitganlarini ongida saqlaydi, o'zicha xulosa chiqarishga urinadi. Bu esa, bolaning mustaqil fikrlashga asos bo'ladigan ichki salohiyati shakllanayotganini anglatadi.

Bolaning fikrlash qobiliyati, ayniqsa, sezgilar orqali qabul qilingan axborotlar asosida kengayib boradi. U o'z tasavvurlarini anglab, tushunishga harakat qiladi, savollar beradi, taqqoslaydi, mantiqiy xulosa chiqarishga intiladi. Bu esa o'z navbatida o'qituvchi uchun muhim signal bo'lib xizmat qiladi: bola fikrlamoqda, demak, uni mustaqil fikrlashga yo'naltirish, qo'llab-quvvatlash va to'g'ri pedagogik metodlar bilan rag'batlantirish zarur.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki bolaning tafakkurini shakllantiruvchi, uni o'z fikrini ifoda etishga undovchi ustoz bo'lishi kerak. O'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan metod va uslublar, ta'limdagi innovatsion yondashuvlar, shaxsga yo'naltirilgan pedagogika tamoyillari — bularning barchasi bolaning mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va ijodiy shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Mustaqil fikrlash — bu o'quvchining vazifani bajarishda, savollarga javob izlashda yoki biror muammoni hal qilishda o'z fikri, mulohazasi va nuqtai nazariga ega bo'lishidir. Bunday ko'nikma bolaning shaxsiy rivojlanishi, kelajakda ijtimoiy faol fuqaroga aylanishi uchun muhim asosdir.

Boshlang'ich sinflar inson ongining shakllanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'quvchining tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish qobiliyatlari endi shakllanmoqda. Shu sababli mustaqil fikrlashni aynan shu bosqichda rivojlantirish lozim.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish usullariga quydagilar asosida ko'rishimiz mumkin:

a) Interfaol metodlar: "Aqliy hujum" (brainstorming) – muammoni birgalikda tahlil qilish, turli g'oyalar ilgari surish orqali fikrlash faolligini oshiradi.

Klaster – asosiy tushunchani atroflicha o'rganish va fikrlarni guruhlash imkonini beradi.

"Insert", "Sinqueyn" kabi metodlar – tanqidiy fikrlash va mustaqil mulohaza yuritish ko'nikmalarini shakllantiradi.

b) Muammoli vaziyatlar yaratish: O'quvchilarga ochiq savollar berish: "Agar sen bo'lsang, nima qilarding?", "Nima uchun bu voqea ro'y berdi deb o'ylaysan?" kabilar.

Hayotiy holatlarga asoslangan topshiriqlar berish.

c) Ijodiy topshiriqlar:

- Erkin insho yozish, hikoya tuzish, rasm asosida voqea yaratish.

- O‘yinli mashg‘ulotlar orqali fikr bildirish.

d) Guruhlarda ishlash:

- Hamkorlikda muammoni tahlil qilish.

- Boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashishni o‘rganish orqali o‘z nuqtai nazarini asoslash.

e) O‘z-o‘zini baholash va refleksiya: “Men bugun nimani o‘rgandim?”, “Qaysi topshiriq menga qiyin bo‘ldi?” kabi savollar bilan mustaqil fikr yuritishga undash.

Shuni ham aytish joizki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda refleksiya va metakognitiv ongni rivojlantirish muhim o‘rin egallaydi. Bu esa o‘quvchilarga nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish, balki o‘z ta‘lim jarayonini tahlil qilish, fikrlash usullarini anglash va baholash, shuningdek, muqobil yondashuvlarni sinab ko‘rish imkonini yaratadi.

Metakognitiv ko‘nikmalar – ya‘ni “fikr ustidan fikr yuritish” – bolalarning o‘z o‘quv faoliyati jarayonida qanday fikrlayotgani, qanday usullarni qo‘llayotgani va bu usullar qanchalik samarali ekanini tushunishga yo‘naltiradi. O‘quvchi o‘z bilimini boshqara boshlaganda, u mustaqil qaror qabul qilish, o‘zining bilim olish sur‘atini kuzatish va kerak bo‘lsa strategiyasini o‘zgartira olish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bu esa o‘z-o‘zini boshqarishga, bilim olishda mustaqillikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, boshlang‘ich ta‘limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Bolalarni yangilikka ochiq bo‘lishga, noan‘anaviy va noodatiy yondashuvlar orqali yechimlar izlashga o‘rgatish — ularning tafakkurini kengaytiradi, yangilikka intiluvchanlikni rag‘batlantiradi.

Badiiy ifodalash vositalari, turli nuqtai nazarlardan fikrlash imkoniyatlari va ochiq muammolar asosida tashkil etilgan topshiriqlar orqali bolalar o‘z ijodiy salohiyatini namoyon etadi. Ular o‘z g‘oyalarini ilgari surish, tasavvur qilish, tasvirlash va ilg‘or fikrlar orqali yechim topishga intilishadi. Bunday muhitda bolalar intellektual tavakkalchilikka jur‘at etadi, yangi g‘oyalarni sinab ko‘rishdan cho‘chimaydi va bu orqali mustaqil izlanish ko‘nikmasi rivojlanadi.

Sinf muhitida ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlash esa o‘quvchilarda:

- o‘z g‘oyasiga bo‘lgan ishonchni;
- murakkab vaziyatlarga moslashuvchan yondashishni;
- yangiliklarni tajriba sifatida sinab ko‘rishga tayyorlikni kuchaytiradi.

Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning izlanish faoliyati, kashfiyotga bo‘lgan qiziqishi, fikr erkinligi va intellektual o‘sishini rag‘batlantiradi. Bunday o‘quvchi mustaqil fikrlaydi,

muammoni o'zi aniqlaydi, reja tuzadi, yechim izlaydi va o'z faoliyatini tahlil qilib baholaydi. Bu esa zamonaviy ta'limda shakllantirilishi kerak bo'lgan asosiy kompetensiyalardan biridir. Sog'lom ma'naviyatga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalash — zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonda ayniqsa mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Mustaqil fikrlovchi o'quvchi — bu nafaqat bilimli, balki jamiyatda faol, o'z fikrini ochiq bayon eta oladigan, hayotiy masalalarda to'g'ri qaror chiqarishga qodir shaxsdir.

Shuningdek, o'quvchilarga savol berish, dars davomida ularning fikrini eshitish va ularni fikrlashga undovchi topshiriqlar berish orqali ularning aqliy faoliyatini to'g'ri yo'naltirish mumkin. “Agar sen shu vaziyatda bo'lganingda, nima qilarding?”, “Bu obrazning xatti-harakatlari to'g'rimi?”, “Sen bu voqeaga qanday baho berarding?” kabi ochiq savollar orqali o'quvchilarni o'z qarashlarini bildirishga rag'batlantirish mumkin.

Bu jarayon orqali bola nafaqat o'rganadi, balki fikrlaydi, baholaydi, tanlaydi va xulosa chiqaradi. Natijada esa u nafaqat bilimli, balki sog'lom ma'naviyatli, fikrlovchi va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.¹

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlovchi shaxsni shakllantirish — zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biridir. O'qituvchining asosiy vazifasi — o'quvchini shunchaki bilim bilan qurollantirish emas, balki uni fikrlashga, o'z fikrini shakllantirishga, asoslashga o'rgatishdir. Interfaol metodlar, ijodiy yondashuvlar va tanqidiy fikrlash usullari orqali bu maqsadga erishish mumkin. Mustaqil fikrlovchi o'quvchi — bu ertangi ijodkor, lider va jamiyatda faol ishtirokchi shaxsdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova N. “Boshlang'ich ta'lim metodikasi”. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Abduqodirov A. “Pedagogik texnologiyalar asoslari”. Toshkent: Fan, 2019.
3. Vygotsky L.S. “O'quvchilarda fikrlashni rivojlantirish nazariyasi”. Moskva, 2002.
4. G'ulomova S. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. Toshkent, 2021.

¹ G'ulomova S. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. Toshkent, 2021.